

Utrikesdepartementet

Mänskliga rättigheter i Afghanistan 2004**1. Sammanfattning av MR-läget**

Läget för de mänskliga rättigheterna i Afghanistan fortsätter att vara allvarligt. MR-situationen i landet omfattar en hel katalog av frågor, inklusive den om straffrihet för pågående och tidigare övergrepp av såväl statliga som icke-statliga aktörer. Grova överträdelser av grundläggande rättigheter såsom utomrättsliga avrättningar, tortyr, olaga frihetsberövande, våldtäkt, illegal expropriering av privat egendom, människohandel och olika former av trakasserier av t ex kvinnor pågår alltjämt. En kultur av närmast total straffrihet är grundbulten för att förstå vidden och omfattningen av dessa övergrepp.

Bristen på respekt för de mänskliga rättigheterna är direkt kopplad till den bristfälliga säkerhetssituationen. Säkerheten för den enskilde individen har i det närmaste försämrats sedan talibantiden. Vanlig kriminalitet – mord, rån, våldtäkt, kidnappningar – ökar. Kvinnors situation är särskilt utsatt. Fredsprocessen fortsätter att stappla fram med rivalitet mellan olika fraktioner och regionala ledare. Lokala och regionala krigsherrar fortsätter att med vapnens makt och efter eget skön styra över olika delar av landet och motsätta sig centraladministrationens försök att etablera kontroll över landets provinser. Den kriminaliserade ekonomin, i huvudsak baserad på narkotikahandel och smuggling, bidrar till den fortsatta instabiliteten i landet. I delar av landet fortgår ett lågintensivt krig mellan den USA-ledda koalitionsstyrkan och taliban- eller andra motståndselement.

Centraladministrationen saknar resurser för att konfrontera eller utöva effektiv kontroll över krigsherrarna och andra regionala och lokala makthavare. Snarare än att marginaliseras har vissa krigsherrar via den politiska processen legitimerats och befäst sitt inflytande. Vidden av problemet varierar dock i olika delar av landet – i t ex Kabul är säkerheten och centralmaktens kontroll bättre, varför antalet brott mot de mänskliga rättigheterna är färre.

Ett allt mer uppmärksammat problem rör illegal expropriering av land och egendom. En särskild domstol för att lösa tvister om landäggande inrättades i november 2003, men dess arbete är i princip effektlöst.

Bland förbättringarna under året kan noteras att ett traditionellt rådslag om författningen (Constitutional Loya Jirga) i januari 2004 enades om en ny afghansk konstitution. Vidare hölls med framgång presidentval i oktober 2004. Den afghanska oberoende MR-kommissionen (AIHRC) har oförtröttligt fortsatt sitt arbete. Processen att avväpna, demobilisera och återintegrera kombattanter i det civila samhället (DDR-processen) går visserligen endast långsamt framåt vad gäller handeldvapen. Insatserna för att avväpna de reguljära milisförbanden från tunga vapen har varit mer framgångsrika, framförallt i Kabul och andra större städer. Man är dock långt ifrån att nå de irreguljära förbanden och andra beväpnade informella grupper, både ifråga om lätta och tunga vapen. Uppbyggnaden av en nationell afghansk polis och armé har fortsatt med stöd från det internationella samfundet. Stödet är dock fokuserat på kvalitativa snarare än materiella insatser, såsom förståelse för och kunskap om mänskliga rättigheter och respekt för individen.

2. Ratifikationsläget beträffande de mest centrala MR-konventionerna

Afghanistan har ratificerat fem av de centrala MR-konventionerna, de flesta under kommunistregimen på 1980-talet. Dessa innefattar Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, Konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering, Konventionen mot tortyr, och Konventionen om barnets rättigheter. Under 2003 ratificerade Afghanistan därutöver Konventionen om avskaffande av alla former av diskriminering av kvinnor (CEDAW). Under våren 2004 ratificerades Romstadgan för internationella brottsmålsdomstolen (ICC). Landet har tillträtt barnkonventionens två tilläggsprotokoll om barn i väpnade konflikter och om handel med barn. Flyktingkonventionen från 1951 har inte ratificerats.

Reservationer har gjorts vad gäller tillämpningen av Konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering (CERD) och Konventionen mot tortyr (CAT) avseende rätten för utomstående att undersöka påstådda brott samt möjligheten att hänvisa dispyter till Internationella domstolen i Haag. Afghanistan har också fogat reservationer till sin ratifikation av Konventionen om barnets rättigheter (CRC).

3. Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

En konsekvens av 24 års krig är att respekten för rätten till liv avtrubbats. Nästan utan undantag har parterna i de olika konflikterna – varav många än idag innehar maktpositioner – begått mer eller mindre grova krigsförbrytelser vid något tillfälle.

Det finns inte någon i egentlig mening fungerande statsmakt eller rättsväsende i Afghanistan. Det vore därför missvisande att påstå att statsmakten sanktionerar politiska mord eller avrättningar utan föregående rättsprocess. Icke desto mindre förekommer ett stort antal politiskt motiverade mord och utomrättsliga avrättningar. Tortyr förekommer i stor utsträckning trots ett formellt förbud. Det främsta problemet är istället bristen på grundläggande säkerhet: rån, kidnappningar, våldtäkter, godtyckliga arresteringar, tortyr och mord förekommer i det allmänt laglösa klimat som råder i landet. Civila fortsätter också att dödas i konflikter mellan lokala makthavare, liksom i den USA-ledda koalitionen raider i de delar av landet där kriget mot talibaner och andra militanta motståndselement fortgår. Fraktionsledare och lokala krigsherrar, inte sällan med kontakter i centralregeringen, fortsätter att ute i landet styra med vapnens makt och efter eget skön, inte sällan med stor brutalitet.

Krigsherrarnas milisförband blandar sig i och undergräver inte sällan det embryo till vanligt, reguljärt polisarbete som mödosamt etablerats. Uppbyggnaden av ett nationellt polisväsende undergrävs ofta av att polisen i provinserna underställs krigsherrar, som av presidenten utnämns till polischefer. Polisen är ofta oförmögen att upprätthålla säkerhet och ordning i de områden där milisförbanden opererar, inte heller har de resurser eller makt nog att konfrontera dem. Någon snar förbättring av säkerhetsläget är inte att vänta; på kort- och medellång sikt förväntas planerade försök att ta itu med krigsherrarna snarare försämra säkerhetsläget ytterligare.

Att krigsherrar håller sig med privata fängelser är inte ovanligt, även om omfattningen av denna verksamhet har minskat. Enligt rapporter förekommer tortyr dessa fängelser.

Det kanske mest uppmärksammade privata fängelset är det som drevs av en amerikansk medborgare, som arresterades tillsammans med två andra amerikaner i juli 2004. I september samma år dömdes de till ett tioårigt fängelsestraff för att ha drivit ett privat fängelse där de tillsammans torterat åtta illegalt fängslade afghaner. Den amerikan som drev fängelset, en medlem av ett amerikanskt elitförband, hävdar att han arbetade på uppdrag av Pentagon, något den amerikanska regeringen tillbakavisar.

Flera människorättsorganisationer har, liksom FN, riktat klagomål mot att den internationella, USA-ledda koalitionen (Coalition Forces, CF) i "kriget mot terrorismen" godtyckligt gripit personer, på lösa grunder misstänkta för att vara talibaner eller al-Qaida-medlemmar. Andra anklagelser mot CF omfattar misshandel, hemfridsbrott och tortyr. Nästan samtliga fångar på Guantánamo-basen har frihetsberövats i Afghanistan. Därtill har koalitionen två fängelser i Afghanistan, ett i Bagram och ett i Kandahar. I Bagram finns för närvarande ca 320 fångar, i Kandahar ca 200. Ingen av dessa fångar har blivit åtalade för något brott.

Utöver det två fängelserna har koalitionen ett 20-tal s k "fire bases", som närmast kan liknas vid häkten. ICRC gör inga besök på dessa. Tanken är att fångarna ska frigges eller överföras till något av de två fängelserna inom loppet av några dagar. Anklagelser har dock förekommit om att koalitionen hållit personer frihetsberövade på dessa "fire bases" i upp till två månader.

Human Rights Watch, HRW, har under året, utan framgång, fortsatt att begära tillgång till de amerikanska internutredningar som gjordes efter sammanlagt tre dödsfall bland interner i amerikanska fängelser i Afghanistan under 2003.

För de frihetsberövade i statliga fängelser är situationen dålig. Häktade och dömda delar på många ställen cell. Enligt Amnesty International (AI) saknas också på många ställen separata avdelningar för minderåriga och kvinnor. Kvinnliga fångar har ibland sina barn med sig i fängelset. Fängelsestandarden i landet uppnår inte FN:s minimikrav.

Ca 4 000 kvinnor sitter i afghanska fängelser, flertalet för s k moraliska brott enligt Sharia. Kvinnors fängelsevillkor är ofta något bättre än mäns, men deras möjlighet till återintegrering i samhället efter frisläppandet är däremot närmast obefintlig. Många fruktar för sina liv. Utanför familjen är en kvinna i Afghanistan skyddslös, varför det inte heller är möjligt att flytta till någon annan stad eller by och där "börja om". Det som återstår är tiggeri, prostitution eller ett liv i *maraston*, ett slags fattighus där de fattigaste samsas med mentalt sjuka, handikappade och narkomaner. Tidigare satt folket i *maraston* kedjade, men idag är situationen där något bättre.

I brist på särskilda kvinnofängelser är det traditionellt vanligt att kvinnor anklagade för moraliska brott döms till fängsligt förvar hemma hos byäldsten eller någon annan, där de lever under slavlika förhållanden och ofta utsätts för sexuella och fysiska övergrepp.

4. Dödsstraff

Dödsstraff förekommer i Afghanistan i enlighet med den nya konstitutionen och 1976 års brottsbalk.

Även islamisk *hudood*-rätt stipulerar dödsstraff för bl a mord, apostasi (avfall från islam genom konvertering till annan religion), äktenskapsbrott och våldtäkt utanför äktenskapets ramar. *Hudood*-rätten tillämpas till stor del även i fall då den inte överensstämmer med det formella juridiska systemet.

År 2004 väntade enligt ICRC tolv personer på dödsstraffets verkställande. Två personer avrättades under året.

5. Rättsäkerhet

Även om afghanerna under ett traditionellt rådslag om författningen (Constitutional Loya Jirga) i januari 2004 lyckades enas om en ny konstitution, är Afghanistan i de flesta avseenden ett rättslöst land. Avsaknaden av ett fungerande rättssystem omöjliggör en oberoende och opartisk rättskipning och någon rättssäkerhet i gängse mening finns inte. Lagar i konventionell mening finns, men kunskapen om dem är begränsade. Det juridiska systemet förblir ineffektivt, maktlöst och i stora delar oreformerat. Korruptionen är utbredd. Domstolarna saknar ofta den mest grundläggande utrustning, inklusive lagböcker, papper och bord, såväl som utbildad personal. Bristen på fysiska resurs för brottsutredning och administration är närmast total. Enligt AI är brotten mot rätten till en fri och rättvis rättegång legio. Tillgång till och närvaro av försvarsadvokat förekommer endast i undantagsfall. Kontakter med makthavare, liksom egen militär eller ekonomisk makt, utgör närmast garantier för straffrihet.

Vid sidan av det närmast lamslagna juridiska systemet finns ett parallellt islamiskt rättssystem baserat på Sharia och sedvanerätt (i praktiken ofta en blandning av dessa två system). Särskilt inom straff- och familjerättens område genomförs rättsprocesser i enlighet med islamiska principer på ett tämligen godtyckligt sätt. Tolkningen av Sharia varierar i olika delar av landet och influeras av regionala varianter av sedvanerätt.

Varje klan har sin egen tolkning av sedvanerätten och de flesta dispyter inom klanen eller byn löses av en lokal jirga (råd) som består av byåldersmän och andra som utses på grundval av sin ställning i stammen. Resultatet blir inte sällan domslut, som saknar förankring i såväl sharia som den formella lagen. I sista hand är det ofta lokala krigsherrar som avgör utgången av en rättsprocess.

Kvinnors möjlighet att få sin sak prövad i domstol är avsevärt sämre än mäns.

Enskilda medborgare kan anmäla brott mot de mänskliga rättigheterna till AIHRC (Afghanistan Independent Human Rights Commission), landets centrala organisation för de mänskliga rättigheterna. Kommissionen tar emot klagomål från allmänheten och försöker lösa dem genom förhandlingar, domstolsprocesser och klagomål riktade mot regeringen.

6. Personlig frihet

Medan det inte finns några formella juridiska hinder som begränsar den personliga friheten, är de sociala och kulturella hindren närmast oöverstigliga. Medan situationen möjligtvis är något bättre för den urbana medelklassen, är majoriteten av Afghanistans kvinnor av sociala och kulturella normer dömda till något som närmast kan liknas vid livslång husarrest. Kvinnor kan enligt traditionen inte bege sig någonstans utanför hemmet utan makens eller faderns tillstånd.

Det finns inga formella reserestriktioner utan rätten att fritt resa inom landet och utomlands garanteras i konstitutionen. För att en kvinna ska kunna resa krävs emellertid i praktiken att hon eskorteras av en nära manlig anhörig, en s.k. *mahram*.

Att få ut ett pass är en något omständlig byråkratisk process, men inte omöjligt. Processen kan påskyndas av goda kontakter eller mutor.

Vad gäller frågan om godtyckliga frihetsberövanden, se avsnittet om rättssäkerhet, under pt. 3.

7. Strafffrihet

Under decennier av krig har strafffriheten även för de grövstabrotten mot mänskliga rättigheter varit total. Denna kultur lever vidare än idag. Diskussioner om att ta itu med problemet förs på två plan – frågan är hur man ska förhålla sig dels till de brott som begåtts under decennier av krig, dels till de brott som begåtts sedan talibanregimens fall och inrättandet av ATA (Afghanistan Transitional Authority), således inklusive de brott som begås än idag.

Frågan om hur man ska förhålla sig till gårdagens grova brott mot de mänskliga rättigheterna är ytterst känslig. Trots en ström av rapporter som pekat ut en rad av de värsta förövarna går arbetet med att ta itu med det

förflutna – det arbete som benämns ”transitional justice” – trögt. Ambitionen har varit att avlägsna de utpekade från maktpositioner snarare än att lagföra dem. Många av dem återfinns idag i ledande positioner i samhället – i regeringsställning eller som regionala eller lokala makthavare.

AIHRC har gjort en utredning av hur afghanerna själva tycker att man ska förhålla sig till de övergrepp som begåtts under krigen. Rapporten kommer att presenteras i början av december 2004 och förväntas innehålla rekommendationer om att förövare ska flyttas från regeringsposter och förhindras från att delta i det parlamentsval som för närvarande planeras till april/maj 2005.

Så kallade hedersmord – då en kvinna mördas av sina släktingar för att hon anses ha vanärat dem – förekommer. Trots påstötningar visar myndigheterna ingen vilja att utreda sådana mord.

8. Yttrande- och mediafrihet mm

Den nya konstitutionen fastslår att yttrandefriheten är oinskränkt, men i praktiken förblir den beskuren. Inte minst är allt som kan tolkas som kritik av islam känsligt. Till exempel anklagades en av kandidaterna i presidentvalet i Högsta Domstolen för blasfemi, när han under kampanjen ifrågasatte mäns rätt att ta sig flera fruar och kvinnors bristande möjligheter att skilja sig.

Endast 10-20 procent av befolkningen bedöms vara läskunnig, med följd att tryckta media inte har någon större spridning. Ändå finns det gott om tidningar och tidskrifter, framför allt i Kabul. Även om förbättringar skett, inte minst sedan talibanregimens fall, vore det missvisande att säga att media är fria i Afghanistan. Censur förekommer visserligen inte i formell mening, men det finns en betydande känslighet för vad som kan uppfattas skada nationella intressen. Enligt AI hotas journalister regelbundet för att de kritiserat myndigheterna. Det finns också en påtaglig känslighet mot allt som kan anses sprida omoral eller oislamiska budskap.

Däremot förekommer inget förbud mot att ta in tidningar i landet, internetkaféer finns i Kabul och kabel-tv är tillåtet (trots att Högsta domstolen på olika sätt försökt förbjuda det).. Den utbredda och fattigdomen utgör det kanske största hindret för afghaner som vill ta del av information från andra än inhemska källor.

En lag om politiska partier antogs i september 2003. Lagen stipulerar att partier inte får ha förbindelser med militära enheter– något som också fastslås i konstitutionen. Därigenom har flera av Afghanistans största

politiska partier, ledda av krigsherrar med betydande miliser, hittills diskvalificerat sig för registrering. Påtryckningarna för att tillåta dem att registrera sig – med eller utan avslutad demilitarisering – är emellertid starka inför det planerade parlamentsvalet 2005.

Enligt den nya konstitutionen är islam Afghanistans religion. Ca 99 procent av befolkningen är muslimer. Majoriteten (ca 85 procent) är sunnimuslimer, övriga shiamuslimer. Den shiamuslimska hazarabefolkningen har genom historien utsatts för systematisk diskriminering.

Icke-muslimer garanteras rätten att fritt utöva sin religion inom ramarna för vad som kan tolereras med hänsyn till "allmän sedlighet och allmän ordning". Det finns några mycket små minoriteter av hinduer, sikher och ismaeliter som uppges utsättas för diskriminering.

Muslimer tillåts inte konvertera till andra religioner. Enligt sharia är apostasi ett brott som bestraffas med döden. Missionerande verksamhet tillåts inte.

9. De politiska institutionerna

Afghanistan saknar ännu en fungerande centralmakt. Centraladministrationens maktutövning begränsas av de regionala makthavarnas inflytande och kontroll. I vissa avseenden existerar en begränsad politisk pluralism. Flera politiska fraktioner finns, men tenderar att kontrolleras av mer eller mindre auktoritärt sinnade lokala ledare eller krigsherrar. Nya politiska partier har bildats, men möjligheterna att framföra politiska budskap är fortfarande begränsad, bland annat på grund av fruktan för repressalier och brist på resurser.

I december 2001 – efter talibanregimens fall – undertecknades det så kallade Bonn-avtalet om ett provisoriskt styre av Afghanistan i avvaktan på etablerandet av permanenta statliga institutioner. Avtalsparter var de disparata grupper som utgjort oppositionen mot talibanregimen, däribland flera av Nordalliansens fraktioner med grova brott mot mänskliga rättigheter i bakgrunden. En afghansk interimadministration (AIA) övertog den verkställande och lagstiftande makten under en inledande sexmånadersperiod. Till ordförande valdes Hamid Karzai. Vid interimperiodens slut sammankallades ett nationellt rådslag (Emergency Loya Jirga), som utsåg Karzai till interimspresident och ledare för en övergångsadministration (Afghanistan Transitional Authority, ATA), med mandat fram till juni 2004. Ett konstitutionellt rådslag (Constitutional Loya Jirga) sammankallades i december 2003, med uppdrag att besluta om en ny grundlag. Den antogs i januari 2004. Efter grundlagens antagande var nästa steg att hålla president- och parlamentsval, något som planerades till juni

2004, innan ATA:s mandat löpte ut. Under sommaren 2004 beslutade man dock att senarelägga valen och hålla presidentval och parlamentsval vid olika tidpunkter.

Presidentval genomfördes den 9 oktober 2004. Försök från regeringsfientliga grupperingar som taliban och andra att störa förberedelserna och genomförandet misslyckades. Om än med vissa brister, genomfördes valet utan större säkerhetsrelaterade incidenter, med ett högt valdeltagande (varav ca 40 procent var kvinnor) och en påfallande entusiasm. Sammantaget var det en stor framgång och ett betydande steg framåt för demokratiseringen. Av de 18 kandidater som ställde upp vann interimspresidenten Karzai förnyat förtroende och valdes för en femårig mandatperiod. En ny regering kommer att tillsättas i december 2004.

Parlamentsval planeras för närvarande till april/maj 2005. En rad frågor måste dock lösas innan dess, varför det inte är osannolikt att valet skjuts upp några månader. Konstitutionen fastställer att det ska finnas minst en kvinnlig parlamentsledamot från varje region i underhuset. Av de parlamentsledamöter presidenten utser i överhuset ska hälften vara kvinnor.

10. Rätten till arbete och relaterade frågor

Afghanistan är ett av världens fattigaste länder och att tala om rätten till arbete är knappast meningsfullt. Mer än 20 års krig har ödelagt landets ekonomi på resurser, infrastruktur, humankapital och allt annat som krävs för att normala ekonomiska aktiviteter ska kunna fungera.

Kvinnors rätt till arbete är på grund av rådande samhällsuppfattningar än mer beskurna. Deras arbetsmöjligheter begränsas också av att de systematiskt diskrimineras och av att de i högre utsträckning än män är analfabeter och saknar utbildning.

Den kriminaliserade ekonomin står sannolikt för den största andelen arbetstillfällen – narkotikaproduktionen uppskattas ensamt svara för ca 50-60 procent av landets BNP. Till de större legala arbetsgivarna räknas de många internationella organisationer som finns i landet. Svenska Afghanistankommittén, SAK, är med sina 10 000 afghanska anställda den största utländska enskilda organisationen i landet.

11. Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

Afghanistans hälsosektor fungerar dåligt. Bristerna är enorma vad gäller läkare, sjukhus, mediciner och annan nödvändig utrustning, vilket avspeglas i att den afghanska medellivslängden beräknas till blott 42 år. Enligt ICRC är standarden på sjukhusen idag knappast bättre än under talibanregimen, och enligt UNIFEM är kvinnors hälsa sämre nu än då.

Kvinnors tillgång till hälsovård är generellt sämre än mäns, och på landsbygden saknar de ofta helt tillgång till sjukvård. Afghanistan uppskattas ha bland världens högsta mödra- respektive spädbarnsdödlighet.

12. Rätten till utbildning

Enligt den nya konstitutionen har alla afghaner rätt till utbildning. Talibanregimens formella förbud mot flickors utbildning har bytts mot positiv diskriminering – i konstitutionen föreskrivs att staten ska utarbeta ett program för att aktivt stödja kvinnors utbildning.

Verkligheten är dock dystrare. Konservativa värderingar påverkar flickors möjligheter till skolgång. Bristen på resurser gör att både flickor och pojkar endast i begränsad utsträckning har tillgång till fullgoda utbildningsalternativ. Även den bristande säkerheten påverkar skolgången negativt. I t ex Kandahar och Helmand i södra Afghanistan, liksom i andra delar av landet, väljer många att hålla sina barn hemma, då risken för kidnappningar anses vara för stor.

Analfabetismen är mycket utbredd. Läskunnigheten för vuxna män uppskattas till 10-20 procent, för kvinnor så lågt som 5-10 procent.

13. Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

Ökad handel – legal och illegal - och det internationella utvecklingsbiståndet har lett till viss ekonomisk utveckling, men Afghanistan är fortfarande ett av världens fattigaste länder. Skövling, torka och krig har gjort levnadsförhållandena i landet ytterst svåra. Ett fåtal lever i välmåga men majoriteten av landets befolkning lider nöd och lever under svåra och primitiva förhållanden, utan tillfredsställande boendeförhållanden eller tillgång till rent vatten och elektricitet.

14. Kvinnans ställning

Många rent juridiska framsteg har gjorts vad gäller kvinnans ställning sedan talibanstyrets fall. Den nya afghanska konstitutionen från januari 2004 stipulerar t ex att kvinnor och män har samma rättigheter. Vissa positiva tecken kan också skönjas vad gäller kvinnors deltagande i det politiska livet. En av de 18 kandidaterna till presidentposten var kvinna, det finns två kvinnor i regeringen (hälso- respektive kvinnoministern) och antalet kvinnliga medlemmar i den konstitutionella Loya Jirgan var ca tjugo procent. En stor framgång var det höga kvinnliga valdeltagandet i presidentvalet, där ca 40 procent av de röstande var kvinnor. Oavsett om de i praktiken kände sig fria att göra ett självständigt val, var detta ett stort steg framåt.

Detta till trots har Afghanistans kvinnor ännu en lång väg att gå för att komma i åtnjutande av ens de mest grundläggande rättigheterna. Det finns inget program för hur framstegen i lagstiftningen ska omsättas i praktisk tillämpning och det bristfälliga rättsystemet saknar mekanismer för att försvara kvinnors rättigheter. De flesta kvinnor är inte ens medvetna om sina rättigheter och många kvinnoorganisationers fokus är därför utbildning. Men även att skaka fram kvinnorättsaktivister är svårt – p g a de massiva barriärer som det extremt patriarkala afghanska samhället reser, kan endast ett fåtal engagera sig.

Katalogen av övergrepp mot kvinnor kan göras lång: våld och sexuella övergrepp i hemmet, tvångsäktenskap, barnäktenskap, trafficking, slavliknande förhållanden, systematisk diskriminering, m m.

Traditionella värderingar och en patriarkal samhällssyn gör att kvinnor i stor utsträckning förvisas till att framleva sina liv inom hemmets murar. Situationen varierar dock från område till område, mellan stad och landsbygd.

Det under talibanregimens gällande förbudet mot förvärvsarbete har hävts, men i praktiken har inga omfattande förändringar ännu inträffat och förvärvsarbetande kvinnor förblir en marginell företeelse.

Våldet mot kvinnor är utbrett. Förekomsten av våldtäkter, olika former av kvinnomisshandel, hedersmord, "brännskador", försvinnanden, kidnappningar m m är omfattande. Kvinnomördare går oftast fria. Seden att rivaliserande klaner utväxlar kvinnor och flickor som kompensation i samband med uppgörelser av olika slag har återuppstått efter talibanregimens fall. Till exempel kan ett mord sonas med att den drabbades familj tilldelas en dotter från förövarens familj. Dessa flickor och kvinnor hålls sedan under slavliknande förhållanden.

Våldtäkter är svåra att dokumentera på grund av det sociala stigma som de omges av. Om den av kvinnan utpekade våldtäktsmannen inte fälls, kan kvinnan själv komma att ställas inför rätta för utomäktenskapliga förbindelser – ett brott enligt Sharia. Våldtäkt inom äktenskapet betraktas inte som ett brott. Den informella rättskipningen, som bygger på olika kulturella seder och som till skillnad från den formella ofta omsätts i praktiken, har ett enormt inflytande på kvinnor.

Den stora majoriteten av kvinnor i fängelse är frihetsberövade p.g.a. anklagelser om utomäktenskapliga förbindelser (ofta grundlösa).

I vissa områden har den personliga säkerheten för kvinnor försämrats sedan talibanregimens fall, t ex när det gäller våldtäkter, kidnappningar och försvinnanden.

Det finns inte längre någon lag som tvingar kvinnor att skyla sig med en skurk burqa, men den förblir traditionell klädsel för kvinnor från konservativa eller traditionsbundna familjer, dvs för majoriteten. Många kvinnor ser sig inte minst av säkerhetsskäl tvingade att bära burqa.

15. Barnets rättigheter

I ett land där livsvillkoren är närmast skoningslösa för alla, är de afghanska barnen naturligtvis oerhört utsatta. Decennier av krig har resulterat i flera förlorade generationer, barn som aldrig upplevt någon trygghet och aldrig fått någon utbildning. Barnadödligheten är mycket hög – 167 barn av 1000 dör före sin femårsdag.

Barnarbete är vanligt förekommande. Barn arbetar ofta från och med sex års ålder med allehanda uppgifter – bl a väver de mattor, vaktar djur, hjälper till i hemmet eller samlar ved.

Ett fåtal minderåriga uppges sitta fängslade.

Handel med barn för såväl tvångsarbete som för sexuella ändamål förekommer. Några uppmärksammade fall där barn blivit offer för människohandel har lett till att en kommission för handel med barn har satts upp inom arbetsministeriet. I kommissionen finns flera ministerier och FN-organ representerade. En handlingsplan presenterades i augusti i år och en lag mot handel med barn är under utarbetande. De afghanska myndigheterna har dock hittills varit okänsliga för påtryckningar från bl a International Organization for Migration, (IOM), om att utvidga lagen till att omfatta ett allmänt förbud mot människohandel.

Trots rykten om illegal handel med organ från afghanska barn har IOM i Afghanistan inte lyckats bekräfta något sådant fall.

Barnsoldater förekom på alla sidor under inbördeskriget och ungdomar under arton år ingår fortfarande i olika milisförband runt om i landet.

Lagen föreskriver att flickor måste vara 16 år och pojkar 18 år för att ingå äktenskap, men i praktiken varierar det. Ansiktsbehåring ses som ett tecken på giftasmognad för pojkar och det förekommer att flickor gifts bort redan vid 9-10 års ålder med mycket äldre män. Tvångsäktenskap är snarare regel än undantag.

Sexuell exploatering av barn förekommer således. Särskilt i de södra områdena av Afghanistan förekommer det också att vuxna män utnyttjar pojkar sexuellt.

16. Olika befolkningsgruppers situation

Det finns mer än tjugo olika etniska grupper i Afghanistan, varav den största är pashtunerna. Andra större etniska grupper är tadjjiker, uzbeker och hazarer medan de mindre minoriteterna inkluderar aimaqer, turkmener, balocher samt farsiwaner och nuristaner. Traditionellt har landet styrts av pashtunska härskare. Talibanrörelsen var en i huvudsak pashtunsk rörelse.

Frågan om landets etniska sammansättning är politisk känslig. Parterna till Bonn-avtalet bad FN att genomföra en folkräkning "så snart som möjligt". Denna är ännu långt ifrån klar, men man har genomfört en preliminär folkuppskattning som ett första led.

Det vore missvisande att hävda att staten explicit sanktionerar diskriminering av etniska eller religiösa minoriteter, men få praktiska åtgärder vidtas för att förhindra den. I praktiken skiftar diskriminering gentemot kvinnor respektive mot etniska och/eller religiösa grupper från område till område beroende på lokala sedvänjor.

17. Diskriminering på grund av sexuell läggning

Öppen homosexualitet förekommer inte och homosexuella samlag är förbjudna enligt sharia. Det finns inget rättsligt skydd för homosexuella. Homosexuellt umgänge mellan män har emellertid i praktiken kommit att accepteras, även om detta inte erkänns officiellt.

18. Flyktingars rättigheter

Åren av konflikter tvingade ca 6 miljoner afghaner på flykt utomlands, medan uppskattningsvis 1,4 miljoner blev internflyktingar. Taliban-regimens fall och den efterföljande fredsprocessen har lett till en stor flyktingåtervandring, framför allt från Pakistan och Iran, där attityden mot flyktingarna har hårdnat. Afghanerna utgör emellertid fortfarande världens största flyktinggrupp. Enligt UNHCR:s uppskattningar finns ca 1 mil flyktingar ännu kvar i Iran och ca 2 miljoner i Pakistan.

Överenskommelser mellan de pakistanska respektive iranska myndigheterna och UNHCR har lett till ett organiserat program för frivillig repatriering. Tvångsdeporteringar har emellertid också förekommit från båda länder. Under året har hittills 750 000 flyktingar återvänt, varav ca 362 000 från Pakistan och ca 303 000 från Iran.

Även EU har lanserat ett pilotprojekt för återvändande – RANA (Return Reception, Reintegration of Afghan nationals in Afghanistan). I programmet ingår assistans vid ankomsten till Afghanistan för såväl frivilligt återvändande som avvisade asylsökande. Sverige har hittills inte deltagit i RANA.

Ett stort problem för de återvändande flyktingarna är möjligheten till försörjning. Ett annat stort problem är konflikter om egendom, som aktualiseras av återvändandet. Tex kan en familj med sex barn som flydde landet för 15 år sedan och lämnade efter sig ett hus nu inkludera sex familjer, som alla gör anspråk på samma egendom. Afghanistan är inte anslutet till 1951 års flyktingkonvention.

Antalet internflyktingar var i augusti 2004 ca 165 000.

19. Funktionshindrades situation

De afghanska myndigheternas resurser för att tillgodose de funktionshindrades särskilda behov är ringa och de riktade åtgärder som finns för funktionshindrade kommer snarast från enskilda organisationer, FN och Röda korset.

Miljontals minor ligger kvar i marken sedan krigsåren och dessa fortsätter skörda nya offer. FN koordinerar ett stort minröjningsprogram och utbildning i "mine awareness". Internationella hjälporganisationer bistår de drabbade med proteser, medicin och rehabilitering.

20. Oberoende organisationer för mänskliga rättigheter

AIHRC är den centrala människorättsorganisationen i landet, med huvudkontor i Kabul och satellitkontor i alla större regionala centra. Kommissionens mandat är övervakning av situationen för de mänskliga rättigheterna, undersökningar av brott mot mänskliga rättigheter och utveckling av nationella institutioner för mänskliga rättigheter. AIHRC har 11 kommissionärer och ca 300 anställda, och har med åren växt sig till en stark organisation som kännetecknas av integritet och professionalism. Kommissionen tar emot klagomål från allmänheten och försöker lösa dem genom förhandlingar, domstolsprocesser och klagomål riktade mot regeringen. Noteras kan att under ett upplopp i Herat i september 2004 förstördes AIHRC:s kontor i staden och samtliga klagomål inlämnade av enskilda medborgare försvann. Det finns anledning att tro att de stals snarare än förstördes i tumultet.

En rådgivande grupp för frågor rörande mänskliga rättigheter etablerades i februari 2003, bestående av representanter för ATA, givarländer, FN-organ och AIHRC.

Därutöver finns en rad mindre afghanska organisationer med fokus på mänskliga rättigheter, bl a Afghan Professional Alliance for Minority Rights, Cooperation Center for Afghanistan, Afghan Women Lawyers and Professional Association, en afghansk avdelning av International Human Rights Law Group, m.fl.

Bland de internationella MR-organisationer som är verksamma i landet märks främst HRW.

21. Fältverksamhet eller rådgivning på området mänskliga rättigheter

FN:s sammanhållande organ för Afghanistan är United Nations Assistance Mission in Afghanistan (UNAMA) som leds av generalsekreterarens särskilde representant Jean Arnault. UNAMA:s mandat omfattar både politiska och biståndsinriktade uppgifter, inklusive samordningsansvar för humanitär hjälp och utvecklingsinsatser. En särskild rådgivare för mänskliga rättigheter ingår i UNAMA.

FN:s generalsekreterare utsåg i april 2004 en oberoende expert, Cherif Bassiouni, för att rapportera om situationen vad gäller de mänskliga rättigheterna i Afghanistan. Bassiouni har också i uppdrag att utarbeta ett program för rådgivning för att förbättra respekten för de mänskliga rättigheterna och att aktivt verka för ett rättssamhälle i nära samråd med bl a ATA och AIHRC.

EU:s Särskilde Representant för Afghanistan, Francesc Vendrell, har ett kontor i Kabul, i vilket ingår en genderrådgivare och en rådgivare för de mänskliga rättigheterna.